

Cserti Csapó Tibor

A cigány népesség letelepedettsége Magyarországon

A cigányság mára - ellentétben a pár évszázaddal ezelőtt jellemző vándorló életmóddal - teljesen letelepedett életmódot folytat. A tömeges letelepedés nem az utóbbi évszázad terméke. Már az 1893. évi összeírásnál azt találták, hogy a történelmi Magyarország területén élő cigányság kilenc tizede teljesen letelepedett életmódot folytatott. A következőkben a lakóhelyek területi jellegzetességeit, annak változásait elemezzük.

7. 1. A cigány népesség földrajzi elhelyezkedése Magyarországon

A cigányság megoszlása az országterületen belül közel sem egyenletes. A bizonyos területeken, régiókban való nagyobb arányú jelenlétük hosszú időre visszamenőleg kimutatható, nyomon követhető, hagyományos történelmi megoszlást mutat.

HERMANN Antal az 1893-as cigányösszeírásról írt elemzésében írja, hogy Erdély felől két sűrűbben lakott terület ágazik be az ország belső területei irányába. Egyik az Alföld északi, északkeleti részén a hegységperem előterében, másik az Alföld déli részén a Romániával, s az egykori Szerbiával határos vidék. A szerző leginkább **természetföldrajzi okokkal** magyarázza, miért pont e területeken helyezkednek el nagyobb számban cigányok: szerinte sem a nehéz megélhetést biztosító hegyvidék, sem a teljes síkság nem felel meg a "cigány természetnek", s ezzel, a földrajzi környezet által nyújtott feltételek (a cigány mesterségek üzéséhez szükséges alapanyagok) meglétével, vagy hiányával magyarázható, mely tájakon telepedtek meg a cigányok. Valószínűleg igaz lehet, hogy azon területeken mozogtak a letelepedést megelőző századokban a cigány csoportok, ahol a természeti környezet bőséges nyersanyagot biztosított a hagyományos mesterségek üzéséhez, megvolt a kosárfonáshoz a vessző, a famunkákhoz a fa, a gyűjtögetéshez az erdők, mezők kínálta gombák, bogyók, gyógynövények, rőzse. De az is igaz, hogy a mai nyugati magyarországi megyék, vagy a Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország megyéi nem térnek el egymástól annyira természeti adottságaikban, hogy a természeti környezet milyenségére alapozhatnánk a később letelepedett cigányság erős koncentrációs eltéréseit. A letelepedésben másrésztől fontos tényező **társadalmi-gazdasági környezet**, ezt is vizsgálnunk kell. Például az a körülmény, hogy az egyes vármegyék, községek **közigazgatási** apparátusai egymástól igen eltérő módon viszonyultak a múltban a cigánysághoz egyes források szerint szintén hozzájárulhatott a mai megoszlás történelmileg megalapozott különbségeihez. Természetes, hogy a cigányok mindig olyan területre húzódtak, ahol a helyi közigazgatási szervek kevesebbet zaklatták őket, vagy enyhébben hajtották végre a központi rendelkezéseket.

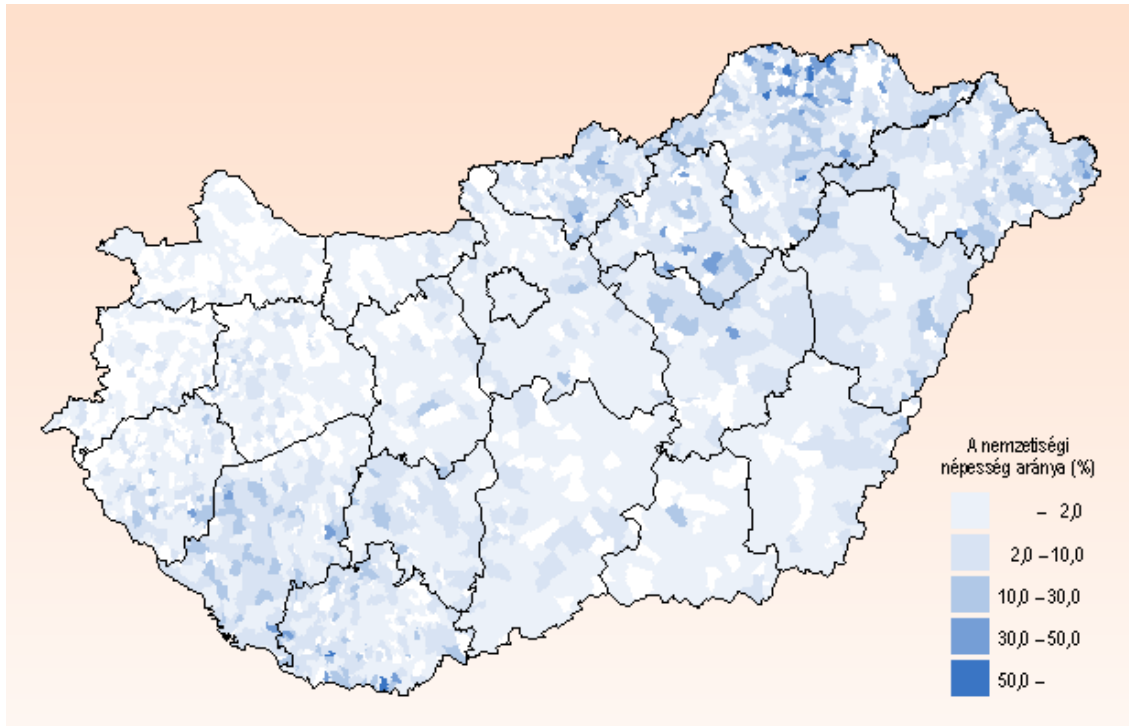
A megtelepedésben szerepet játszhatott ezen kívül a **helyi gazdaság fejlettsége, szerkezete**, az ország különböző vidékei közötti eltérései is. Az Észak-Dunántúlon a polgárosodottabb társadalmi rend, a fejlettebb ipar, agrárgazdaság, míg a Dél-Alföldön az intenzív földművelő gazdaság, a helyi kisgazdák puritán életmódja sem kedvezett a cigány iparnak, mesterségeknek, s emiatt a vándorló cigány iparosok megjelenésének. E szempontból a gazdaságilag kevésbé fejlett országrészek lakossága által jelentett felvevőpiac indukálhatta a cigány csoportok ottani erősebb megjelenését. (POMOGYI L. 1997)

Letelepedésükre hatott a környék lakosságának befogadó készsége, az adott települések eredeti lakossága is, vagyis hogy magyar, vagy inkább nemzetiségi lakosság lakta a településeket. A Dél-Dunántúlon például megfigyelhető, hogy azokban a településekben, ahol német, vagy délszláv nemzetiség élt, kevésbé tudtak megtelepedni a cigányok, különösen a német nemzetiségre jellemző sokkal zártabb társadalmi szerkezet miatt. Így például Somogy megyében Csomán, mely svábok lakta település volt a múltban, alig vannak ma jelen a cigányok (1,9%), addig a hasonló lélekszámú, eredetileg magyarok lakta Büssüben ma már a lakosság 49,3%-a cigány származású.

A cigányság megtelepedése és a társadalmi-gazdasági adottságok között azonban nem állapítható meg egyértelmű korreláció. A következő kiragadott példa saját vizsgálatainkból is mutatja, hogy különösen még a hagyományos cigány mesterségek időszakában mennyire fontos volt a természetföldrajzi környezet, a rendelkezésre álló nyersanyagok. A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Romológia Tanszéke 1998-ban a Dombóvári kistérség cigány népességét vizsgálta. Azt tapasztaltuk, hogy a térségben három településen él nagyobb számban cigány népesség. E három, a cigányságot legnagyobb létszámban tömörítő település – Gyulaj, Kocsola és Szakcs - azonban egymástól annyira eltérő közlekedés-földrajzi adottságokkal, s ebből következően társadalmi-gazdasági feltételekkel, népességmegtartó erővel rendelkezik (s e különbségek a történelmi múltban is fennállottak), hogy azok nem adnak magyarázatot a cigányság magasabb koncentrációjára. Gyulaj nehezen megközelíthető zsáktelepülés, Szakcs egy mellékútvonalon, Kocsola pedig a 61-es főútvonal mentén helyezkedik el. Hogy mégis miért éppen ezekben a községekben található meg legnagyobb létszámban a cigányság, abban mindenképpen fontos szerepet játszottak a természetföldrajzi környezet és azzal összefüggésben a történelmi folyamatok. A három falu csak közúton megközelítve van egymástól messze, valójában területileg mindegyik egymás mellett, a Gyulaji erdő szélén fekszik. Meghatározó körülmény a cigányok megjelenésében letelepítésük a környék urai, az Eszterházyak által a Gyulaji erdő peremén, ahol korabeli életformájukhoz megtalálták a feltételeket. Az erdő peremén lévő telepeikről a szocialista nemzetiségi politika időszakában, a telepek felszámolása során elsősorban a környező három említett faluba költöztek be. (CSERTI Cs. T. - FORRAY R. K. 1998) De ugyanígy a cigány népesség későbbi területi elhelyezkedését átrajzoló történelmi folyamatok közé sorolhatjuk a szocialista iparosítás korszakát, amikor e népcsoportot sem hagyta érintetlenül a az új iparvárosokban, az ország kirajzolódó ipari tengelye mentén hirtelen felduzzadó nagyszámú fizikai munkahely-kínálat, a jobb megélhetés reménye. Vagy ide sorolható a rendszerváltozás után kialakuló új gazdasági térben a korábban meglévő nehézipari munkahelyek megszűnése révén bekövetkezett munkaerőpiaci „niche” elvesztése, melynek hatására a nagyvárosi, ipari városi térből kiszoruló és ellehetetlenülő rétegek vándorolnak a falvak, aprófalvak irányába, ott keresve új megélhetési feltételeket.

Elmondhatjuk tehát, hogy a cigányság mai területi eloszlását mind a földrajzi, gazdasági, társadalmi, mind a történelmi folyamatok befolyásolták. A XX. században azután a hagyományos cigány mesterségek térvesztésével összefüggésben, különösen a szocialista iparosítás keretei között egyre kevésbé hatottak a természeti tényezők és egyre fontosabbak lettek a területi átstrukturálódás folyamatában a gazdasági meghatározottságok vagy a nagypolitika beavatkozásai, bár hagyományos történelmi elhelyezkedésük mindmáig markánsan érezteti hatását. Olyannyira, hogyha megnézzük az 1893. évi összeírás anyagának térképes megjelenítését, a szocialista évtizedek tanácsai becslései alapján készített térképes ábrázolásokat, a Művelődési és Közoktatási

Minisztérium iskolastatistikák alapján az 1990-es évek elején elkészített megoszlás ábráját, vagy akár a 2001-es népszámlálási eredmények térképes ábrázolását, ugyanazok az országrészek, megyék, kistérségek rajzolódnak ki a népcsoport fő lakóterületeiként, dacára az egyes adatfelvételek eltérő metodikájának, a térképre vitt adatok cigány definíciójának. Mintha lenne a népcsoportban egy erős kötődés a történelmileg kialakult lakóterületekhez.

21. ábra: A cigány népesség területi megoszlása (2001)
(Forrás: KSH, 2001. évi népszámlálás)

Mai eloszlásukról megállapítható, hogy mintegy 20 %-uk a Dél-Dunántúl megyéiben (Zala, Somogy, Baranya, kevésbé Tolna megye területén), 51 %-uk az északkeleti országrészben (Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, ill. Hajdú-Bihar megyék), közel 10 %-uk a fővárosban koncentrálódik. Ezzel ellentétben jól körvonalazódik, hogy a prosperáló területeken, így az északnyugati országrész megyéiben kis számban vannak képviselve. (CSERTI Cs. T. 1997)

A cigányság körében lezajlott demográfiai átalakulás a II. világháború után a hagyományosan cigányok által lakott térségekben egyfajta relatív túlnépesedést hozott létre. A gazdasági szerkezetben lezajlott változások, az iparosítás, nehézipari központok fejlesztése, a fővárosban, valamint a politika által preferált vidéki városokban, nehézipari térségekben kibontakozó urbanizációs fejlődés miatt a cigány népesség területi elhelyezkedésében is lezajlottak bizonyos fokú súlypont-áthelyeződések az áttelepülés révén. A migrációs folyamatokban vonzerőként egyik oldalról a jobb megélhetés reménye, a jobb kereset, a munkahely (iparosítás, nagy beruházások ideje, építkezéseken segédmunkásként könnyebben el tudtak helyezkedni) jelentkezett, míg a másik oldalról a taszító erők, a rurális térségek gazdaságának fejletlensége, a mezőgazdaság kollektivizálása, gépesítése miatt a munkalehetőségekből egyre inkább kiszoruló cigányság megélhetési nehézségei hatottak.

Mindezekkel együtt elmondható, hogy a hagyományos földrajzi elhelyezkedésük kevésbé változott (ahogy az elmúlt századokban, úgy továbbra is az Észak-Magyarországi régió, az Észak-Alföld, valamint Dél-Dunántúl területén élnek a legnagyobb számban), inkább az egyes területek közötti arányaik tolódtak el.

A cigányság térbeli elhelyezkedése - leszámítva az egyes városokban az utóbbi 30-40 évben való létszám-növekedést - nagyjából megegyezik a két világháború közötti időszak szerkezetével. Különbség abból adódik, hogy az egyes régiókban a népességen belüli arányszámuk változott meg. (SZUHAY P. 1997)

Az 1893. évi összeírás területi elhelyezkedésre utaló adatait a maiakkal összevetve a dél-dunántúli megyék lényegesen előbbre kerültek a cigányok által leginkább lakott területek "rangsorában", ami jelzi, hogy erre a területre még jelentős tömegű román anyanyelvű cigány vándorolt be a századforduló táján és azt követően. (HAVAS G. 1999) Ezt erősítették még az országon belül későbbiekben lezajlott migrációs folyamatok.

Budapest	600	Mohács	297
Hódmezővásárhely	551	Jáskisér	271
Miskolc	496	Kiskunfélegyháza	254
Hajdúszoboszló	488	Békés	238
Szentes	470	Cegléd	237
Kecskemét	453	Jászberény	233
Szarvas	421	Túrkeve	234
Szeged	407	Szombathely	224
Jászapáti	362	Mindszent	223
Siklós	322	Tata	222
Nyíregyháza	308	Kaposvár	215
Békéscsaba	307	Heves	214
Karcag	304	Jászládány	213

31. táblázat: A legnagyobb cigány közösségek és lélekszámuk 1893-ban a mai Magyarország területén
(Forrás: KOCSIS K. 1992.)

A népesség %-a	Alföld	Észak-Magyarország	Pest megye	Dunántúl
1893	1,3	1,8	0,4	0,8
1984	4,1	8,2	2,4	3,0
A magyarországi cigányság %-a				
1893	43	22	6	28
1984	29	27	18	23

32. táblázat: A cigány népesség arányának változása régióként az össznépesség, valamint a magyarországi cigány népesség %-ában

(Forrás: KOCSIS K. 1989)

Míg az 1800-as évek végén a hazai cigányság fele az Alföldön élt, az 1980-as évek első felében e táj csak 1/3-ukat koncentrált, tehát az Alföld csökkenő súlyt képvisel a hazai cigányság lakóterületében. A migrációs mozgások fő kibocsátó területei Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén megyék elsősorban rurális térségei, s a migráció iránya Budapestre, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar városaiba mutat. Észak-Magyarország részesedése a cigány össznépességből egészen az 1980-as évek közepéig (a nehézipar hanyatlásáig) növekedett, míg a fővárosban ma is nő. A Dunántúl részesedése a hazai cigányságból folyamatos csökkenést mutat. Ezek az adatok azonban csak a cigány népesség területi elrendeződésének arányváltozásait mutatják, abszolút létszámuk mindegyik említett országterületen folyamatosan nőtt. A Dél-Dunántúlról kisebb arányú volt az elköltözés más régiókba, a mozgás inkább a régió belül a nagyobb városok, szocialista iparvárosok irányába történt.

Az arányeltolódást részletesebben a megyei adatok tükrözik. Az 1893-as felvételnél azon (mai) megyék sorrendje, amelyek legnagyobb számban tömörítettek cigány népességet a következő: 1. Borsod-Abaúj-Zemplén, 2. Szabolcs-Szatmár-Bereg, 3. Jász-Nagykun-Szolnok, 4. Bács-Kiskun, 5. Baranya. 1984-re a sorrend a következőképpen alakult: 1. Borsod-Abaúj-Zemplén, 2. Szabolcs-Szatmár-Bereg, 3. Pest megye a fővárossal együtt, 4. Baranya, 5. Hajdú-Bihar. Ha a megyék összlakosságához viszonyított arány alapján vizsgáljuk a sorrendet, 1893-ban 1. a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg, 2. Borsod-Abaúj-Zemplén, 3. Nógrád, 4. Jász-Nagykun-Szolnok, 5. Heves megye, 1984-re viszont itt is változik a sorrend: 1. Borsod-Abaúj-Zemplén, 2. Nógrád, 3. Szabolcs-Szatmár-Bereg, 4. Somogy, 5. Baranya. (KOC SIS K. 1989)

	A magyarországi cigányság %-ában			Az össznépesség %-ában	
	1971	1994	2003	1971	1994
Észak-Magyarország	20,4	24,3	32,1	6,5	9
Kelet-Magyarország	23	19,8	19,7	5	7
Alföld	16	12	9,4	3	3,5
Budapest	19	18,2	17,8	2	4,5
Dél-Dunántúl	20	22,8	17,5	4	7
Nyugat-Magyarország	1,4	2,9	3,5	1,3	4

33. táblázat: Magyarország cigány népessége régiók szerint

(Forrás: Kemény I.-Janky B.- Lengyel G. 2004.)

	Cigány lakosság száma (fő)				Cigány lakosság aránya (%)		
	1893	1978	1984	1993 ¹	1893	1978	1984
Budapest	kb. 600	30 000	41 337	38 450	0,12	1,40	2,90
Baranya	3 978	22 000	23 495	16 955	1,32	5,00	5,43
Bács-Kiskun	4 446	10 000	10 200	14 043	1,14	1,70	1,81
Békés	3 817	9 000	9 896	6 226	1,07	2,10	2,31
Borsod-Abaúj-Zemplén	8 698	65 000	73 906	54 599	2,13	6,80	9,23
Csongrád	2 878	6 000	7 360	6 684	0,88	1,40	1,62
Fejér	2 076	5 000	6 214	7 743	0,90	1,30	1,47
Győr-Moson-Sopron	2 052	4 000	3 880	1 326	0,72	0,80	0,90
Hajdú-Bihar	3 680	17 000	21 990	44 200	1,14	3,10	3,98
Heves	3 255	17 000	18 013	26 975	1,43	5,00	5,20
Jász-Nagykun-Szolnok	5 125	21 000	21 815	12 977	1,50	4,80	4,94
Komárom-Esztergom	1 501	6 000	6 765	4 974	0,63	1,90	2,09
Nógrád	2 356	16 000	17 665	24 163	1,67	6,40	7,45
Pest	3 456	20 000	22 119	12 478	0,87	2,10	2,25
Somogy	2 111	20 000	20 548	25 384	0,73	5,40	5,75
Szabolcs-Szatmár-Bereg	8 331	36 000	41 770	49 515	2,53	7,00	7,13
Tolna	1 995	11 000	10 396	9 584	0,77	4,10	3,88
Vas	2 065	6 000	6 614	4 041	0,95	2,10	2,33
Veszprém	1 417	7 000	7 030	4 215	0,55	1,60	1,80
Zala	1 111	6 000	8 987	29 163	0,47	2,50	2,84
Összesen	64 948	325 000	380 000	393 715	1,08	3,04	3,56

34. táblázat: Magyarország cigány lakosságának megyék szerinti eloszlása és annak változásai 1893-tól

(Forrás: KOCSIS K.-KOVÁCS Z. 1999)

A leggyorsabb növekedés 1978-tól 1984-ig a lélekszámok abszolút nagyságát tekintve Borsodban, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Budapesten figyelhető meg, arányaiban az összlakossághoz képest szintén a főváros, Borsod-Abaúj-Zemplén, valamint Nógrád mutatja a legnagyobb növekedést. A korábbi időszakokhoz képest Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok, Baranya cigányságának növekedési üteme lelassult és Győr-Moson-Sopronban, valamint Tolna megyében csökkent is a lélekszámuk. (Itt az adatok összehasonlíthatósága miatt a két időpont tanácsai becsléseinek

¹ A cigányság helyzete, életkörülményei. KSH 1994.

eredményeit használtuk a számításhoz, hisz nem volna értelme a frissebb, ám az önbevallás miatt más metodikával felvett népszámlálási statisztikákkal összevetni azokat.)

	A cigány lakosság számának változása 1978-1984 között	A cigány lakosság arányának változása 1978-1984 között
Budapest	11 337	1,50
Baranya	1 495	0,43
Bács-Kiskun	200	0,11
Békés	896	0,21
Borsod-Abaúj-Zemplén	8 906	2,43
Csongrád	1 360	0,22
Fejér	1 214	0,17
Győr-Moson-Sopron	-120	0,10
Hajdú-Bihar	4 990	0,88
Heves	1 013	0,20
Jász-Nagykun-Szolnok	815	0,14
Komárom-Esztergom	765	0,19
Nógrád	1 665	1,05
Pest	2 119	0,25
Somogy	548	0,35
Szabolcs-Szatmár-Bereg	5 770	0,13
Tolna	-604	-0,22
Vas	614	0,23
Veszprém	30	0,20
Zala	2 987	0,34
Összesen	55 000	0,52

35. táblázat: Magyarország cigány lakosságának változása az egyes megyékben 1978-1984 között

	Cigány lakosság (fő)	A magyarországi cigány lakosság %-ában
Budapest	38 450	9.8
Baranya	16 955	4.3
Bács-Kiskun	14 043	3.6
Békés	6 226	1.6
Borsod-Abaúj-Zemplén	54 599	13.9
Csongrád	6 684	1.7
Fejér	7 743	2.0
Győr-Moson-Sopron	1 326	0.3
Hajdú-Bihar	44 200	11.2
Heves	26 975	6.9
Jász-Nagykun-Szolnok	12 977	3.3
Komárom-Esztergom	4 974	1.3
Nógrád	24 163	6.1
Pest	12 478	3.2
Somogy	25 384	6.4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	49 515	12.6
Tolna	9 584	2.4
Vas	4 041	1.0
Veszprém	4 215	1.0
Zala	29 163	7.4
Összesen	393 715	100

36. táblázat: A cigányság megoszlása Magyarországon (1993.)

(FORRÁS: KSH 1994.)

Változást a területi elhelyezkedésben inkább az mutat, hogy növekvő számban jelentek meg a városokban, a korábban jellemzően falusi kötődésű cigányság az urbánus térségek felé mozdult el. Különösen megnőtt a főváros szerepe. A XIX. század végén Budapesten, illetve Pest megyében együtt még csak a roma népesség 6%-a lakott. Az elmúlt évtizedre arányuk 20% körülire duzzadt. 1893-ban a főváros cigány közössége még csak kb. 600 főt számlált, 1978-ban létszámukat 30 000 körülire becsülték, az 1984-es adat már 41 000 körül mozog, s napjainkban ez a szám 80-100 000 között lehet, ami a hazai cigányság közel 20%-át jelenti. (KOCSIS K. 1996)

A rendszerváltozás utáni években továbbra is a városok, a megyeszékhelyek és a Budapesti agglomeráció települései adják a cigányság migrációjának fő irányait.

A városokban, így Budapesten is azokban a városrészekben, kerületekben tudtak letelepedni, ahonnan mások, elsősorban a tehetősebb rétegek elköltöztek (Józsefváros, Kőbánya, Pesterzsébet), befogadóik a lassan leromló állapotú bérházak lettek, megindítva ezzel a napjainkra igen erőteljesen jelentkező elslumosodási folyamatokat. A nagy lakótelep-építési hullám időszakában - összekapcsolódva a szegénytelepek megszüntetésére, a cigánytelepek felszámolására irányuló központi törekvésekkel - nagy számban jelentek meg a városok lakótelepein is. A fővárosban a letelepedési tilalom életbe lépése után a korábban Budapestre irányuló migráció megakadt, s megkezdődött a peremterületek, a főváros környéki települések cigányságának felduzzadása is. A koncentráció folyamatát jellemzi, hogy azok, akiknek kezdetben nem volt lehetősége a falusi térségekből való elköltözésre, nagy számban vettek részt az ingavándor mozgásban,

napi, heti, vagy a távolabbi munkahelyek esetében havi rendszerességgel (különösen a keleti országrész megyéiből) ingáztak. Ha egy idő után „meg tudtak kapaszkodni”, letelepedési lehetőséghez jutottak a városban, hamarosan követték őket családjuk, rokonaik is.

A cigányság mai koncentrált elhelyezkedését mutatja az adat, miszerint az országterület 15%-án a cigányság 50 %-a él.

Budapest	55 000
Szabolcs-Szatmár-Bereg aprófalvas térségében	32 000
Miskolc, Tiszaújváros, Sajó-völgye	25 000
aprófalvas Gömör	25 000
Közép-Tiszavidék hanyatló népességű, fejlődésben megrekedt fejl falvaiban	20 000
Encs, Edelény környéki aprófalvas térségben	16 000
Ózd környéke	14 000
Salgótarján környéke	11 000
Bihar aprófalvaiban	11 000
Zemplén	9 000
Belső-Somogy	7 500
Drávamente, Ormánság aprófalvas térségében	7 000
Zselic	6 500

37. táblázat: Magyarország jelentősebb lélekszámú cigány közösségei

(Forrás: KOCSIS K.-KOVÁCS Z. 1999)

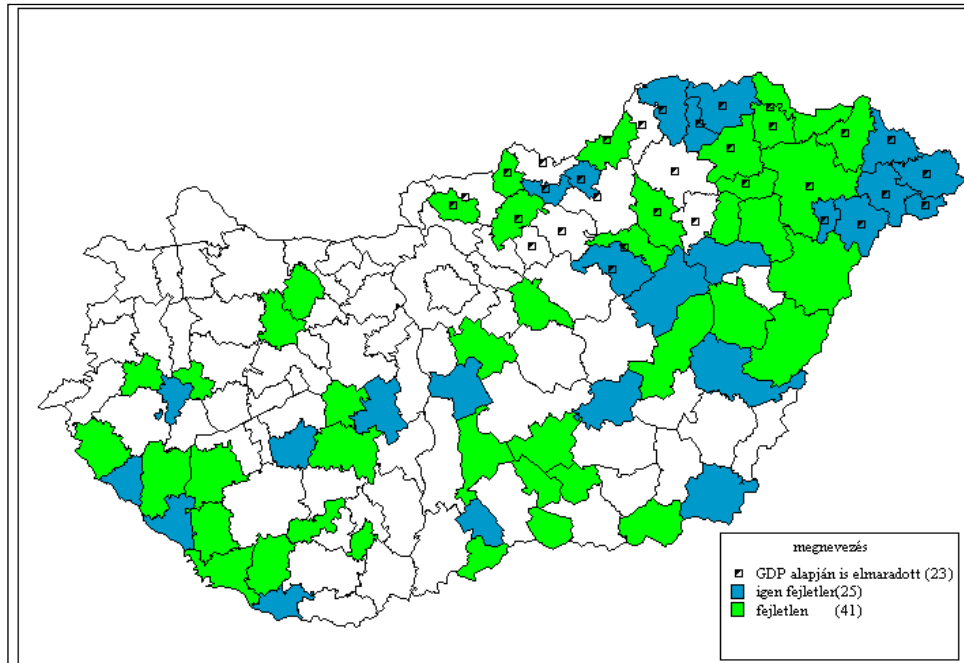
Ilyen módon napjainkra kialakultak jellegzetesen olyan tájak, ahol az átlagosnál magasabb a cigány népesség letelepedettsége, s ezek a következők:

- I. A főváros és környéke
- II. Dél-Baranya, Ormánság, Dráva-mente
- III. Zselic, Völgység
- IV. Belső-Somogy
- V. A Bakony északi előtere
- VI. Nógrádi-medence
- VII. Cserhát
- VIII. Ózd környéke
- IX. Aggteleki-karszt, Szuha-völgye
- X. Borsodi-medence, Miskolc környéke
- XI. Cserhát, Zempléni-hegység
- XII. Bodrogek
- XIII. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye keleti része
- XIV. Hajdú-Bihar és Békés megyék keleti része
- XV. Közép-Tiszavidék, Jászság

22. ábra: A cigány népesség által leginkább lakott tájak

A következő térképen bemutatjuk hazánk kistérségeinek általános helyzetét. Jól látszik, hogy komplex mutatók alapján kategorizálva kistérségeinket, a fejletlen, illetve igen fejletlen csoportba tartozók az országnak éppen azon részein helyezkednek el, ahol a cigányság felülreprezentált a lakosság tekintetében.

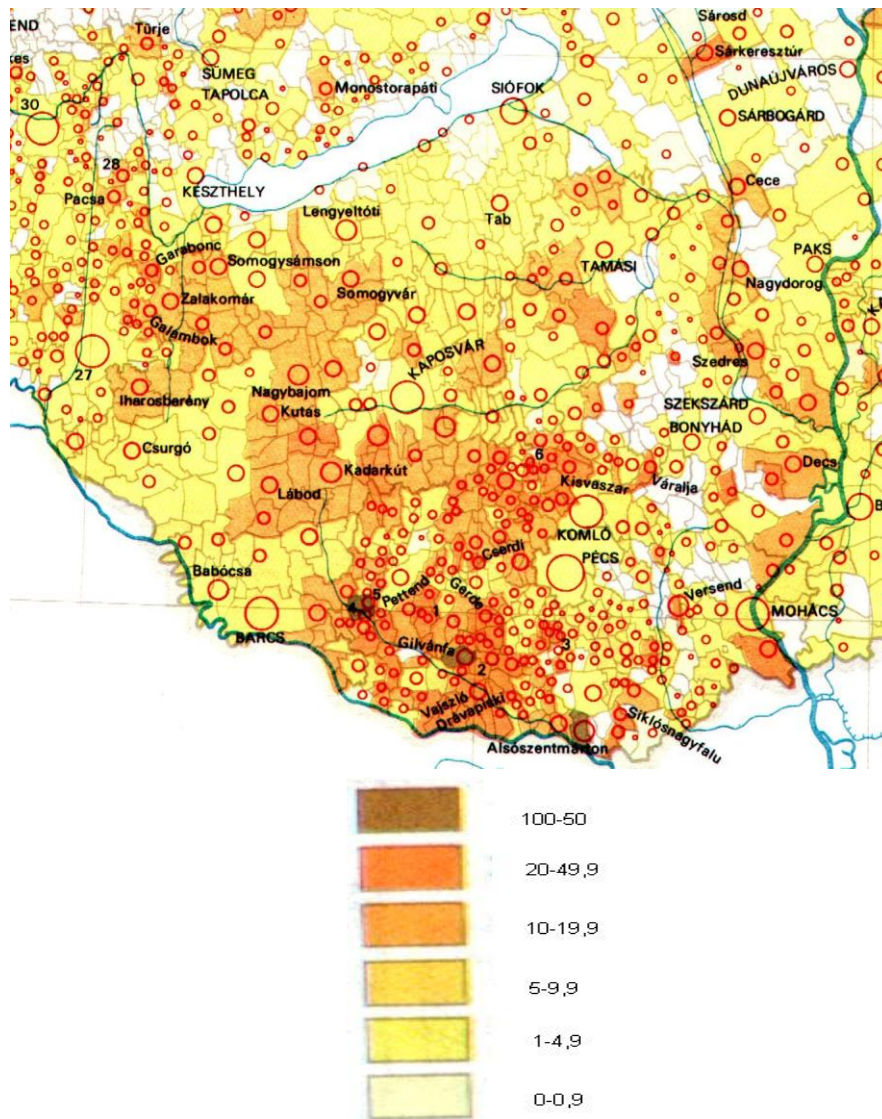

23. ábra: Elmaradott kistérségek, komplex mutatók alapján vizsgálva
(forrás: MTA RKK 2002)

7. 2. A cigányság elhelyezkedése a Dél-Dunántúlon

A Dél-Dunántúl területén a cigányok által jelentősebb számban lakott területek:

- Dráva-mellék : A siklói városkörnyék és annak szűkebb környezete, ahol a cigány népesség lélekszáma mintegy 7 000 fő. Arányuk az egyes településeken átlagosan 20% körül mozog, de néhány aprófaluban ennél jóval magasabb. Az ország egyik tipikusan aprófalvas, halmozottan hátrányos helyzetű kistérsége. Jellemző a magyar népesség elvándorlása az aprófalvakból, s a korábbi lakosság helyére ezekbe a korábban cigányok által gyéren lakott területekre (pl. az Ormánság) cigány népesség költözött.
- Zselic-Hegyhát: Szintén aprófalvas, demográfiai erózió által sújtott terület. Mintegy 6500 főnyi cigányság lakja, ez a beköltözések miatt folyamatosan növekszik. A mezőgazdasági profilú gazdasági szerkezet nem tudja felvenni maradéktalanul a munkaerő kínálatot, emiatt magas a közeli városokba ingázók száma.
- Belső-Somogy: Kedvezőtlen természeti adottságokkal, fejletlen iparral és terciér szektorral rendelkező, főként mezőgazdasági jellegű terület. Körülbelül 7 500 fő a cigányság létszáma, akiknek többsége elszórtan él a területen. Két jelentős ingázó centruma (Nagyatád és Marcali) nem képes megoldani a helybeliek foglalkoztatását, ezért nagyarányú az ingázás. (KOC SIS K.-KOVÁCS Z. 1991)
- A Balaton háttérterülete

24. ábra: A cigány népesség letelepedettsége a Dél-Dunántúlon
(Forrás: KOCSIS K. Magyarország Nemzeti Atlasza)

Baranya megye vonatkozásában megállapítható, hogy a cigányok tekintetében sűrűn lakott megye, amelyben a száz százalékban cigányok lakta Alsószentmárton mellett számos település létezik, amelyekben a többséget a roma népesség képezi, és megközelítőleg 70 olyan település található, amelyben a lakosság lélekszámaához viszonyítva az ott élő romák legalább 20 %-os nagyságrendet tesznek ki.

A megyében a 301 településből 200 település 500 lélekszámnál alacsonyabb lakossággal rendelkezik. A megyében élő cigányság túlnyomó része - leszámítva a megyeszékhelyet - ezekben az aprófalvakban él. Már önmagában ez a tény is szociális hátrányokat hordoz. A roma népességén belül a megyében 90 %-os nagyságrendet képez a beás népcsoport jelenléte.

Baranya megyében nincsenek földrajzilag meghatározható, egymástól elkülönülő, egységes cigány településterületek, a többi népcsoporttal vegyesen, szórványokban élnek. A megyében 259 községben éltek cigányok, olyan község, amelyben legalább 100 cigány származású ember élt 1970-ben 36, 1980-ban már 41 volt. Ez utóbbi adat a községek 16%-a. Két község volt már

1980-ban Baranyában, ahol a cigányok aránya az 50%-ot meghaladta, vagyis abszolút többséget tettek ki, 25-50% közötti arányt 33 községben értek el. A nem cigány népesség azon falvakban csökkent legnagyobb mértékben, amelyekben az átlagosnál jobban emelkedett a cigányok száma. A cigányok lakta települések többségében a beás cigányok mellett oláh cigányok is laknak. (HOÓZ I. 1991)

Jelenlétük Somogy megye területén az 1700-as évek elejétől már nyomon követhető. (GELETA F. 2000) Megjelenésüknek a Somogyi erdőkben számos oka lehet:

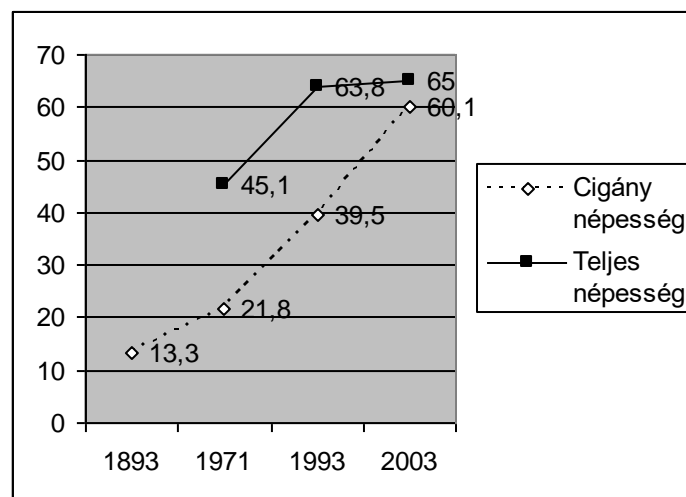
- A feltételezett őshazában, Indiában őseik erdőkben, vagy erdőközelen élhettek. Ez az életmód-szükséglet hagyományozódhatott át az utódokra is. Somogyba településük kezdetén, az 1700-as évek elején a megye erdősültsége még 60-65%-os volt. Hasonló okok miatt települhettek meg Baranyában, Tolnában és Zala megyében, ahol az erdősültség azidőtájt ugyancsak 65% körül volt. Elsősorban az erdős tájakat keresték.
- Östermészetüknél fogva igen kisigényűek voltak. Nagyon szerény létfenntartási igényüket az erdő kincseivel bőségesen fedezte (vad, madár, zöld növények, vadgyümölcsök, magvak, fánedvek, méz, gomba, gyógynövények).
- Örökös üldözöttségük miatt félénkké váltak, az erdő adta a legjobb védelmet az üldözés elől.
- Igényeiknek megfelelő kunyhó, putri építéséhez az erdő helyben biztosította a megfelelő faanyagot. Az 1940-es évek közepén 47 község határában, 69 erdő részben a kunyhók és putrik száma 600-650 lehetett, amelyekben 3500 cigány élt.
- Somogy nem csak erdőkben, de vizekben is gazdag. Rendszerint olyan erdőterületet választottak letelepedésre, ahol a közelben ott volt a megfelelő vizű patak, folyó, vagy legjobb esetben halastó. (GELETA F. 2000)

Somogy megye 335 447 fős összlakosságából a roma népesség száma meghaladja a 35000 főt, ami az összlakosság 10,5 %-a. Területi elrendeződésüket vizsgálva látható, hogy gyakorlatilag a megye egész területén megtalálhatók, de nagyobb részük a megye déli részén, Kaposvár környékén és attól délre él. Barcs térségében a populáció 17%-a, Nagyatád körzetében 16%-a, Csurgó kistérségében 15%-a tartozik a romákhoz. Egyes településeken igen magas az arányuk, mint például Pálmajorban, Istvándiban 55%, Babócsán 40-45%. (SZELLŐ J. 2000) Kivételt csak a Balatonpart képez. Itt a magasabb telek- és lakásárak, valamint a mindennapi megélhetés nagyobb költségei miatt nem telepedtek meg, a háttérterületeken azonban, a Balatontól távolodva egyre nagyobb számban élnek. A tó háttérterületén néhány település esetében mutatkozik magasabb koncentráció, ilyen területek Teleki; Somogyvár, Öreglak, Pamuk (42 %), Osztópán, Somogyvamos, Somogygeszti, Pusztakovácsi, Somogyfajsz, Kisberény, Somogyszentpál, Nikla, Csömend körzete; valamint a Balaton nyugati medencéjének háttérében Tikos, Hollád, Szegerdő, Somogysámson (43 %), Sávoly területe. A megye középső és déli részén átlagosan nagyobb számban telepedett meg a cigányság. A jelentősebb tömörülések a Nagybjom környéki falvak, Kutas, Beleg, Szabás, Kisbjom, Csököly, Kaposfő (a Nagybjomhoz tartozó Pálmajorban arányuk megközelíti a 90 - 95 %-ot), illetve a megye nyugati határánál Szenyér, Nagyszakácsi, Csákány, Gadány, Nemesdéd, Inke, Iharos, Iharosberény, Pogányszentpéter - az utóbbi évtizedekben különösen Szenyéren került túlsúlyba a cigány lakosság. Szintén erős a jelenlétük a Zselicség kistelepülésein és Igal környékén (Büssü: 49 %). A megye déli részén pedig Senta körzete, Rinyabesenyő, Lábod, Mike környéke és a Barcsot övező települések, Babócsa, Istvándi, Darány, Kastélyosdombó, Drávagárdony, Lakócsa tömörítik jelentős számban a cigány lakosságot. Istvándi (55 %), Babócsa, Kuntelep (40-45 %) esetében ismét csak a települések erőteljes „elcigányosodását” figyelhetjük meg. Az említett területek tulajdonképpen egybeesnek a megye hátrányos helyzetben levő részeivel (a Balaton háttérterülete, a nyugati megyehatár térsége, a déli határszél és Zselic), javarészt kistelepülésekről van szó. A legproblematikusabb körzetek tehát

a Zselic-Hegyhát aprófalvas, demográfiai erózió sújtotta területe, ahol kb. 10 000 cigány él, illetve Belső-Somogy kedvezőtlen természeti adottságú, ipar- és terciérágazat-hiányos dombvidéke, kb. 12 000 főre becsült cigány lakossággal. (CSERTI Cs. T. 1996)

7. 3. A cigányság településtípusok közötti megoszlása

Az 1893-as összeírás szerint a cigány népesség 13,3 %-a élt városokban, 86,7% falusi lakos volt. 1900-ban a mai országterületen élő népesség körében a városokban élők aránya 31,9 % volt. (FARKAS J., 1996) Az előzőekben ismertetett történelmi, gazdasági folyamatok nyomán nem csak a területi elrendeződésben következtek be változások, de a városlakó cigányok aránya is fokozatosan nőtt. A cigány népesség városokba irányuló migrációjának legfőbb indukálói a szocialista időszak iparosítási, urbanizációs jelenségei, a telepek felszámolására irányuló kísérletek voltak (ez utóbbiak ugyan a telepek problémáját nem oldották meg, de a cigányság nagy csoportjainak a városok felé való lökésével azok külvárosi, s a belvárosok lerobbantabb kerületeiben a slumosodás folyamatát indukálták). Ugyanakkor sokan költözés nélkül is városiakká váltak a folyamatosan történő várossá nyilvánítások révén. Az arányok így a következőképpen módosultak: Az 1971-es Kemény-féle vizsgálat adatai már 21,8%-os városi cigányságról számolnak be (a teljes magyarországi népesség 45,1%-os urbanizációs szintje mellett), ebből 7,9% élt Budapesten, 13,9% a többi városban. Az 1986-os évben ez az érték már 41,1 % városi, 58,9 % falusi lakost mutatott. Az arány azonban még mindig elmaradt az akkori átlag magyarországi urbanizációs szinttől (58,9 % városi lakos). Keményék 1993-ban 39,5%-ra becsülték a cigányság városlakó részét (Budapesten 9,1%, egyéb városokban 30,4%), a teljes népességben 63,8% városi arány. A 2003-as vizsgálatkor pedig 65%-os teljes urbanizációs mutató mellett a cigányság körében 60,1%-os városi népességet becsültek (Budapesten 10,4%, a többi városban 49,7%).

25. ábra: A városi népesség arányainak változása
(1893. évi cigányösszeírás, KEMÉNY I.-JANKY B.- LÉNGYEL G. adatai alapján)

Ez utóbbi adat azonban, amely a két utóbbi Kemény-féle adatfelvétel között eltelt tíz esztendőben ilyen erőteljes városokba áramlást jelez, szerintünk nem pontos, tíz év alatt nem fordulhatott teljesen visszajára a cigányságra évszázadokon át jellemző falvakhoz kötődés. Ezért amikor az ország összlakosságának 64,5%-a városokban él (2001), elmondhatjuk, hogy a cigány népességnél pont fordítottak az arányok, s körülbelül ugyanekkor a falvakban lakók

nagyságrendje. Ugyanekkor a Dél-Dunántúl urbanizációs szintje 55,8%, a városlakók aránya Baranyában 63,5%, Somogyban 47,9% és Tolnában 54,0% volt. (KSH 2001.)

	Teljes népesség (%)	Romák (%)
Budapesten	19,5	9,1
Vidéki városokban	42,5	30,4
Községekben	38,0	60,5
2000 fő alatti településeken	16,8	40,0
1000 fő alatti településeken	7,8	20,0
Ebből: Dél-Dunántúl aprófalvaiban	20,9	52,5
Északi régió aprófalvaiban	12,1	22,9
Keleti régió aprófalvaiban	5,2	16,2

38. táblázat: A teljes népesség és a romák település típusok közötti eloszlása

(Forrás: HAVAS G. 1999B)

Még jelentősebb különbségeket fedezhetünk fel ha a roma népesség és a nem roma népesség település típusok közötti eloszlási arányait a legkisebb településekre vonatkozóan külön is szemügyre vesszük. A 2000 fő alatti lélekszámú településeken a teljes népességnek csak 16,8%-a, a romáknak viszont 40 %-a él, míg az 1000 fő alatti lélekszámú aprófalvakban az arányok a teljes népességre nézve 7,8%, a cigányoknál 20%. A jellegzetesen aprófalvas régiókban (Észak-Magyarország, Dél-Dunántúl, és a keleti régió, ahol csak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található nagyobb számban 1000 fő alatti lélekszámú falvak) még magasabb az aprófalvakban élők aránya. (HAVAS G. 1999B) A cigányság tehát az országnak jellegzetesen inkább a rurális térségekhez kötődő népcsoportja.

Hagyományos településterületeiken ma is az országos átlagnál alacsonyabb a városlakó cigányok aránya (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 15,3%, Heves megyében 15,5%, Baranya megyében 26,4%, ami jelzi azt is, hogy a szülőhelyüket elhagyó cigányok a múltban általában a megyéjükön kívül eső nagyvárosokat és ipari koncentrációkat választották lakhelyüknek. (KOC SIS K.-KOVÁCS Z. 1999)

Baranyában is hasonló a helyzet. amíg az 1893. évi első teljes körű cigányösszeírás során országosan a városban élő cigányok aránya 13,3 % volt, addig 1986-ban már 41,1 %. Baranya megyében ez az arány 26,4 % volt 1986-ban, de a felmérés során még csak 7 város volt a megyében, jelenleg már 12 városi jogú település található: Pécs, Pécsvárad, Komló, Mohács, Sellye, Siklós, Szentlőrinc, Szigetvár, Bóly, Harkány, Sásd és Villány. A régióban található 653 településből 32 emelkedett városi rangra, míg 621 település rendelkezik községi jogállással. Adataink alapján elmondható, hogy a régióban az országos átlagot meghaladó nagyságrendben található a cigány lakosság a településekben.

A Baranya megyében az 1980-as népszámlálás során önmagát cigány anyanyelvűnek valló 4699 személy közül 3356 (71%) lakott községekben. A kiegészítő adatgyűjtés során ugyanerre az időpontra vonatkozóan cigány származásúnak tekintett 20 416 főből 15 600 (76%) élt a községekben. (HOÓZ I. 1991)

A Somogy megyében is hasonló az aránykülönbség a városi és falusi cigány lakosság között. Látható, hogy a cigányság sokkal inkább a rurális térségekben él. Köszönhető ez annak is, hogy

mint már említettük, a Dél-Dunántúl elsősorban a beás cigányok élettere, s ők mindig is inkább a falvakat választották letelepedésük helyéül, míg a romungro és oláh cigányok között magasabb a városi lakosság, a városi életforma aránya.

	A cigányság magyarországi megoszlása (1986.)	Somogy megye(1980.)		Somogy megye(1990.)	
		Össz-lakosság	Cigány lakosság	Össz-lakosság	Cigány lakosság
Kaposvár	-	20,0%	10,2%	20,8%	9,6%
Városok	41,1%	43,8%	20,9%	47,4%	23,3%
Községek	58,9%	56,2%	79,1%	52,6%	76,7%

39. táblázat: A cigány lakosság megoszlása a városok és községek között Somogy megyében

(Forrás: KSH 1994.)

A Dél-Dunántúlon az intenzív iparosítás korszaka előtt a beások többsége még olyan erdei telepeken élt, amelyeket jobbra az uradalmak jelöltek ki számukra, illetve az azokkal való megegyezés alapján telepedtek meg, részben fakitermelő munkát végezve, részben pedig a teknővájához szükséges ligetek közelségét kihasználva. (SZUHAY P. 1997) Ezt a hagyományos elrendeződést egyrészt a cigány mesterségek leértékelődése, az ország iparosodása nyomán tömegesen létrejött, szakképzetlen munkaerőt felszívó munkahelykínálat, másrészt a szocialista időszak telep-felszámolási törekvései bontották meg. Az eredeti lakóhelyektől távol fekvő ipari központok erőteljes ingavándor forgalmat indukáltak. Az olyan ipari körzetekbe azonban, ahol a cigányok stabil és kötött munkahelyre leltek, hamarosan megkezdődött a beköltözés a telepekről, így próbálván védekezni a hosszan tartó, egymástól elszakított családi állapot ellen, amit korábban az ingázás okozott. (SZUHAY P. 1997)

Ez az időszak az, amikor a cigányság térbeli elhelyezkedésében jelentős módosulások következnek be, de ez még elsősorban nem a falusi térséget, hanem az iparvárosokat érintette. (SZUHAY P. 1997)

A telepen élők körében mindig is megfogalmazódott a falvakba való beköltözés szándéka. A prosperáló települések esetében azonban nem csak az ott lakók ellenállása, de a magasabb telek- és házárok is akadályozták ezt. A telepi lakosság így előszeretettel vándorolt a 1980-as években a stagnáló, vagy még inkább az elszegényedő, népességükben csökkenő falvakba. (SZUHAY P. 1997) A másik eshetőség az volt, hogy a települések elértéktelenedő részein belülről irányultak a költözések. A telepek így megmaradtak, vagy beköltöztek a falun belülről.

